

זיכרון הכאב מוכתם בשתיקה

במרכז ספרו החדש של אליאס ח'זירי עומדת עלילת התבגרותו של צעיר פלסטיני בחיפה בשנות ה-60, ובאמצעותה בוחן הסופר כיצד אפשר לספר על טראומת הנכבה. בטון דחוס ומתוך תחושת דחיפות, הוא מיטיב להציג זהויות שבורות ותודעות פוליטיות מגוונות

עדי קיסר

מז לא רב אחרי שמתחילים בקריאת הרומן "סטלה מא" ריס" של אליאס ח'זירי, מרגישים כמו בעיצומה של שיחה — לא רק משום שח'זירי פונה לקוראים וחוזר על הפנייה כמה פעמים, אלא משום שכדי לספר את הסיפור הוא לוקח אותם לאחורי הקלעים וגורם להם לתהות שוב ושוב על המספר ועל מלאכת הסיפור. זוהי שיחה אף על פי שעיקר הספר הוא סיפורו של הגיבור, אדם, שמציע את העלילה, או ליתר דיוק — המאבק בין הסיפור שבמלים לסיפור שבשתי-קה. אבל ח'זירי, על הדמויות הרבות שהוא בורא בספר, בכל זאת יוצר שיחה בין יהודים לערבים, ודרכן — הזמנה לדיאלוג מחוץ לספרות, מסוג שאינו מתקיים תדיר בתרבות

סוגה: פרוזה

קהל יעד: קוראים של רומני חניכה

מדף: לצד "ילדי הגטו — שמי אדם" של ח'זירי

ו"המאהב" של א"ב יהושע

ליסיכום: ניסיון למצוא שפה חדשה לספר באמצעותה על כאב

המיינסטרים בישראל. ח'זירי, סופר לבנוני, אף ניהל דיאלוג רציף ופורה עם מתרגם הספר, יהודה שנהב־שהרבני, כפי שמעיד האחרון באחרית הדבר שצירף לרומן.

"סטלה מאריס" הוא ספר המשך לספרו של ח'זירי "ילדי הגטו — שמי אדם" (שתורגם אף הוא על ידי שנהב־שהרבני, הוצאת עיר לם חדש ומכון ון ליר, 2018), ובו חוזר הגיבור אדם לימי התבגרותו בחיפה בשנות ה-60. סיפור התעצבותו של אדם, צעיר פלסטיני במדינת יהודית, מציף רעיונות, מחשבות וסמלים, הממשיכים את הדין מהספר הקודם.

דרך סיפורו של אדם, ח'זירי מאתגר את האופן שבו בונים סייפור, את האופן שבו ראוי לספר את הסיפור ואת השאלה אם אפשר בכלל לספר סיפור של טרגדיה וטראומה. הרעיון הזה עולה בספר שוב ושוב באופן שמייצר את השאלה ומאיר כאור בוהק את הכוונה עצמה. וכך לובש הסיפור צורות חדשות ונהפך ממלים לאנשיים: "אדם רצה להגיד לפרופסור שלו שלזיכרון הכאב יש שפה מיוחדת, הבנויה ממלים שאינן דומות למלים הרגילות, ושאלתי מן, אשר שקע בשתיקה מוחלטת שנתיים אחרי סיום המלחמה, הפך את הכאב לגופו שלו".

הרעיון שהמלים חוטאות לסיפור או שהשתיקה חזקה מהמלים חוזר ועולה, וח'זירי נע במתח הזה ובמתח בין הרצון לשכוח ובין ההכרח לזכור. ובנתיים הדמויות שלו ממשיכות למצוא צורת שונות לדבר: בשתיקות של מנאל, אמו של אדם, שאומרת לו כי מלים נמסות בדמעות; בכלבוב ובתלישות בדמותו של רבאח; או במלמוליו של אכרם. המלים הן כלי אמורפי שהשימוש בו במציאות של אובדן נעשה נזיל או מיותר ממש: "אדם לא אמר שהוא רצה להישאר שם למען השתיקה. 'אתם ממלאים את העולם בך' עש לצורך הזיכרון. אבל זיכרון הכאב לא מדבר. ואם הוא מדבר, הוא מוכתם בשתיקה או מסופר בקרעי מלים".

אבל ח'זירי מתעקש לספר את הסיפור, גם אם הוא חוזר ומדגיש את המוגבלות שברצון, גם אם הוא לא מאמין שאנחנו מספיק רים אמת ומעיד על הפער בין הזיכרון להמצאה, בין האמת לבדיה: "אדם לא שיקר בלי סיבה. הוא האמין שאנחנו לא יודעים את כל הסיפורים והחדשות שאנחנו מספרים אלא רק חלקים מהם, משום שכל סיפור מכיל סודות ופנים מגוונים. לא משנה כמה מתאמצים הסופרים ברומנים, הם אינם יכולים לספר את הסיפור במלואו". ח'זירי רוצה לספר את הסיפור שהצד השני בקונפליקט בדרך כלל אינו מעוניין לשמוע. הוא רוצה לספר על מה שקרה ב-1948,

על הנכבה ועל הפליטים, ומבקש קודם כל הכרה בסיפור הפלסטיני. חייהן של דמויותיו ספוגים באירועי העבר, טעונים בכאב. גם שמות המקומות נקראים בספר בשמותיהם הערביים, והבתים של שכונת ואדי אלצליב בחיפה עומדים חתומים כמו רוחות רפאים, קפואים בומן.

והסיפור הוא אותו סיפור, מסופר על ידי דמויות רבות בגרסאות שונות. לא מעט מהדמויות שפוגש אדם הן בבואות שלו, כמו פרמה או נדיה מפולין שזוהותן מקפלת סיפור דומה לשלו. אלה זהויות שבורות, נתונות למשא ומתן, שאין בהן ביטחון או תחושת ודאות כיוון שהן מתבררות כתעתוע. ההזדהות של אדם עם הדמויות שהוא פוגש בספר מנכיחה את זו של ח'זירי כמספר. הוא אינו רק כותב מגוון רחב מאוד של דמויות — ערבים ויהודים, גברים ונשים, אשכנזים ומרוחנים; הוא גם מספר

לערבים שמדגימים גם את הדמיון וגם את הפערים הבלתי אפייניים ביניהם. אדם, שמראהו החיצוני משמש לו כרטיס כניסה לחברה היהודית, אינו דוחה את התיג המידי של הסכיכה, וכאשר דליה, היהודיה שעמה הוא מנהל רומן, כועסת על שהסתר את זהותו הוא מסביר לה שאינו בוגד או שקרן, שהכל בעצם משחק בלתי אפשרי: "אחר כך שאלתי את עצמי: איך אני קשור לסיפור הזה? היהודים צודקים. הם לא רוצים שנשתלב, אבל הם גם לא רוצים שלא נשתלב. זה מה שהניע אותי לשחק". אדם אינו מוצא את מקומו, לא בהווה ולא בעבר, ובאופן טבעי מתקשה לדמיין עתיד עם דליה.

באחרית הדבר שלו מצביע שנהב־שהרבני על הקשר הטקסטי טואלי המעניין בין אחד הפרקים בספר, ששמו "המאהבים של חיפה", לספר "המאהב" של א"ב יהושע (שוקן, 1977). הפרקים המי-

סטלה מאריס

אליאס ח'זירי

תירגם מערבית: יהודה שנהב־שהרבני, עריכת תרגום: יהודה אבן מור, עריכה ספרותית: רותם רז. הוצאת ידיעות ספרים ומכון ון ליר, 368 עמודים, 112 שקלים

שכונת ואדי סאליב בחיפה, 1965. הבתים עומדים חתומים כמו רוחות רפאים צילום: אברהם אילת

תארים את תקופת עבודתו של אדם במוסד מוכירים רומן נוסף, "הר אדוני" של ארי דה לוקה (הקיבוץ המאוחד / הספרייה החדשה, 2003). החוואג'ה גבריאל מהמוסד מול מאסטרו אריקו מה־נגרייה, אפרים ניצול השואה ודון רפנילו, רבקה (אהובת נעוריו של אדם) מ"סטלה מאריס" ומריה מ"הר אדוני" וגילוי המיניות וההתבגרות הממוקמים בשנות ה-60, וכמו אדם ורבקה על הספינה סל ב"סטלה מאריס", גם מריה והנער צופים בעולם מהגג של רור בע מונטידידו בנאפולי. הנער אצל דה לוקה מסביר שהוא כותב באיטלקית כי היא שותקת, וגיבורו של ח'זירי מנסה לספר בשתיקה או למצוא שפה חדשה שאפשר לספר בה על כאב. "לימים, כאשר געש בו זיכרון אותה מרפסת, בעודו מנסה לשרטט את תמונתה בדיו של מלים", כותב ח'זירי, "הוא ראה את חיפה מחליקה ממרומי הכרמל אל המים, פורשת את אַבְרוֹתֶיהָ, והים מחבק ומכיל אותה. העיר צפה וטובלת במים, ומשמשת מקלט לכחור צעיר שלא היה לו מפלט לבד מן התחושה שחיינו אינם אלא צל של חיי אדם, שאינם אלא צל של סיפור ללא מספר".

משוכלל, שנע כל הזמן בין תודעות פוליטיות. אבל גם אם ח'זירי וגיבורו אדם נתונים לאורך כל הספר בקונפליקט מול הסיפור, הסיפור תמיד מנצח כיוון שהוא גדול וחזק מהמספר. אדם מנסה להימלט מהסיפור שלו, האישי והלאומי. הוא עובד את בית אמו כדי להימלט מהסיפור, הוא מחליף זהויות — אדם דגון הערבי נהפך לאדם דאגון היהודי, הוא עובר ללמוד בבית ספר יהודי, מתחזה ליהודי אשכנזי ומחליף ערים וארצות כדי להימלט מהסיפור ח'זירי חוזר ואומר שהשתיקה היא הנאצלת מכולן במקרה של טרגדיה, אבל אינו מצליח להפסיק לספר את הסיפור. הטון שלו דחוס, אינטנסיבי ויש בו תחושות דחיפות וכובד של סייפור שאף פעם אינו מתרחש רק בהווה. בכל זמן נתון ההווה הוא תמצית מרוכזת של העבר והעתיד ולכן הוא תמיד טעון, ואדם מחפש ללא הרף דרך חדשה לספר אותו — לא בצורה קוהרנטית אלא ב"מסלול שנשלט על ידי זיכרון מבובל, תערוכת של אמת ובדיה".

דרך זהותו המובילית של אדם, ח'זירי רוקם יחסים בין יהודים